Hvem forstår og kan ta ansvaret for skoltekulturen i Norge?

Avisinnlegg i den lokale debatten i Sør-Varanger - bl.a. info om hvorfor fraskrivelse av rettighetene

Skoltebyen som identitet

Undertegnede er født og oppvokst i Skoltebyen. Som skolter flest hadde jeg i min ungdomstid et noe anstrengt forhold til egen kulturbakgrunn, på grunn av lokal stigmatisering. Men etter en modningsprosess forandret denne holdningen seg gradvis. En bevisstgjøringsprosess førte til at undertegnede etterhvert fikk en sterk identitets-følelse til egen kulturbakgrunn. Egne livs-erfaringer fra Skoltebyen har gitt meg en spesiell kunnskap om skoltenes livssituasjon fra etter-krigstiden i Neiden. Undertegnede har gjennom egne erfaringer kunnskap om den diskriminering og de konflikter som skoltene ble utsatt for i perioder.

Allerede før 2. verdenskrig begynte flere skolter å flytte ut fra Skoltebyen. Noen bosatte seg andre steder i bygda, mens andre forlot bygda for godt. En av årsakene til denne utflyttingen var sannsynligvis all den mobbingen og diskrimineringen som de ble utsatt for ved sin tilhørighet til Skoltebyen.

På 1950-tallet var hverken begrepet "østsame" eller "skoltesame" brukt. Folkene som bodde i Skoltebyen var "skolter", og det fikk de både vite og føle. Man skulle være sterk både fysisk og psykisk for å tåle og høre daglig ord som skoltekonge, lusekonge, skoltedjevel, "helvedes skolt" osv. Det var hverdagen for oss som bodde i Skoltebyen. Det ble mange tunge tak man måtte kjempe for å holde ut og bevare sin selvfølelse og integritet. Det var dette som mange ikke klarte, noe jeg har stor forståelse for. Denne kampen for å overleve i Skoltebyen var med å prege de som ble boende der, og de fikk etterhvert en sterk identitets- og tilhørighetsfølelse til området og kulturen. St. Georg's kapell hadde stor betydning under oppveksten og var/ er et sterkt og viktig symbol for kulturen.

For den kvenskættede del av befolkningen er "Neiden kirke" bare endel av deres kulturelle identitet, mens St. Georg's kapell var det eneste synlige symbol som skoltene kunne knytte sin identitet til.

De norske myndigheter oppfordret til kolonisering av området etter grensefastsettelsen i 1826. Det var grensesettingen som førte til koloniseringen av Sør-Varanger.

Kvenkoloniseringen var betydelig i Troms og i Vest-Finnmark på et tidligere tidspunkt. Grensesettingen mot Russland/ Finland førte til at også Øst-Finnmark ble et mål for den kvenske innvandringen. Dette ble skjebnesvangert for skoltekulturen.

Hvilken rettigheter hadde skoltene?

Som Samerettsutvalgets utredning, NOU 1997 : 4, kapittel 7, beskriver hadde skoltene enerett til alle ressurser i hele Sør-Varanger. Skoltenes rettighetsområder gjaldt Sør-Varanger, store områder på Kola og på finsk side helt til nordenden av Inaresjøen. Man snakker som om det er flere århundrer siden skoltene hadde disse områder i besittelse, og som om skoltene frivillig gav fra seg sine områder og rettigheter.

Men i et historisk perspektiv er det meget kort tid det er snakk om. Det er enda kortere tid siden kvenene kom med i kastenotfisket i Skoltefossen. Det er på det rene at skoltene var alene om kastenotfisket i Skoltefossen helt frem til 1908. Dette og andre opplysninger beskrives på en god måte i Samerettsutvalgets utredning.

Fritz Mathisen gir uttalelser om at også skoltene får delta som partnere i kastenotfisket i Skoltefossen. Men problemstillingen er fullstendig snudd på hodet, fordi dette tradisjonelle kastenotfisket er utviklet av skoltene for hundrevis av år siden, og er derfor en del av skoltenes kulturarv og ressursrettighet.

I alle historiske saker der Neiden fellesfiskelag har følt seg truet av statlige myndigheter, har de brukt nettopp skoltenes eldgamle rettighetshevd som sin egen. Dette misbruket er bare et eksempel på hvordan den kvenske del av befolkningen har tatt seg tilrette.

Rettighetsproblematikk

Undertegnede er enig med Ulf Ballo som skriver i Finnmarken den 13. mai, sitat: "sier noen at de fraskriver seg særrettene, tar de samtidig på seg ansvaret for å erklære kulturen "død og begravet". Det er et ganske alvorlig signal - sitat slutt.

Som jeg tidligere har sagt og skrevet i mange sammenhenger om at stigmatiseringen har ført til at de fleste skolter i dag hverken føler seg eller vil tilhøre skoltekulturen. Allerede på 1970-tallet, mens min far Jogar Ivanowitz levde, var det en journalist som kom ned til Skoltebyen og spurte om hvor skoltesamene bodde.
Sitat fra VI MENN av 4/10-77:
" - Skoltesamene? Hva er det? spør mannen. Er vi ikke i Neiden? fleiper jeg nervøst. Mannen stikker høygaffelen i jorda så den blir stående å dirre. De døde for mange år siden. Her finnes det ingen av det slaget" - sitat slutt.

Denne historien bekriver de følelser mange av skoltene hadde til egen kulturbakgrunn og dermed til egen kulturidentitet. Brevet som de 16 personene har underskrevet, og hvor de frasier seg alle rettigheter til skoltenes kulturelle arv er også i tråd med den tidligere nevnte stigmatiseringen. Konsekvensen av denne alvorlige handlingen er de neppe klar over. Ved denne handlingen har de gitt et klart signal om sin egen kulturelle identitet. Samtidig har de med denne handlingen fratatt sine egne barn og etter-kommeres rettigheter. Det er meget rystende at folk kan ta slike drastiske beslutninger som kan få så store konsekvenser både for dem selv, deres etterkommere og skoltekulturen. Ut fra den forståelsen jeg har fått om det forannevnte "brevet" som er omtalt i lokalpressen må konse-kvensen i juridisk forstand bli at underskriverne også har fraskrevet seg retten til å representere skoltekulturen heretter. Jeg velger å tro at dette utspillet er et utløp for en uoverveid følelses-betont handling.

Skoltekulturen er "unik" og ingen har rett til å foreta en handling som kan føre til uheldige konsekvenser for kulturen. Hverken et flertall eller et mindretall kan gjøre dette. Skoltene er en særegen folkegruppe noe også fredningsforslaget
av Skoltebyen viser. Hverken Fritz Mathisen eller andre kan rokke ved denne sannheten. Det hersker heller ingen tvil om de historiske fakta om skoltenes tidligere rettigheter og om rettig-hetstapene.

Professor Einar Niemi har i sin avhandling skrevet om "Østsamene i Neiden - ressurstilpasning og rettigheter". Avhandlingen viser klart hvilke rettigheter skoltene/ østsamene hadde og som de senere tapte. Einar Niemi's avhandling er et historisk dokument som ikke kan bestrides. Fra grensesettingen til i dag har skoltene ført en kontinuerlig kamp for sine rettigheter, noe de historiske rettssakene viser. Det har til alle tider vært slik at så lenge skoltene holdt kjeft var det fred og fordragelighet i Neiden.

Man kjenner i dag til hvordan og hvorfor skoltene mistet sine rettigheter, og at alle skoltenes eksklusive rettigheter ble overført bygdesamfunnet mot skoltenes vilje.
Skoltene som var/er områdets urbefolkning (der råder ingen uenighet om blant de lærde) hadde før grensesettingen alle eksklusive rettig-heter til det forannevnte området.

Nasjonalstatene tok skoltenes områder hensynsløst i besittelse. Ingen av statene påtok seg noe ansvar for hvordan skoltenes livs-situasjon skulle bli etter grensefastsettelsen - heller tvert imot. De norske statsmyndigheter så helst at skoltene ble i Russland. Den tidligere sosialdarwinistiske minoritetspolitikken gav uttrykk for at skoltekulturen ikke hadde livets rett.

Forespeilede erstatninger?

I Samerettsutvalgets utredning NOU 1997 : 4 kan man lese at det foreslåes at rettighetsopp-gjøret bare skal gjelde for de skolter som bor i Neiden. Jeg mener at rettighetsoppgjøret ikke kan begrenses til en lokal gruppe, fordi denne saken dreier seg om en oppreisning for hele skoltekulturen i Norge. Skal det bli et oppgjør for å rette på storsamfunnets urett mot en folkegruppe, er det først og fremst den eldste nålevende generasjonen som bør tilgodesees.

Diskrimineringen før og etter krigen var ganske nådeløs. Ofte var den eneste løsningen å flytte bort fra Neiden og usynliggjøre seg. Mange av skoltene fikk psykiske problemer som de fortsatt sliter med. Det er kun en liten del av skoltene i min generasjon som opp gjennom årene etter krigen har blitt behandlet av samfunnet på en tilsvarende måte. Den nye oppvoksende skolte-slekten har liten identitetsfølelse for kulturen, fordi de i dag er integrert i samfunnet forørig.

Skal de statlige myndigheter gi skoltene noen form for oppreisning må det være samfunnets plikt å sørge for at det ikke gis særbehandling

for noen. En rettferdig oppreisning for skoltekulturen i Norge kan ikke bare gjelde for et mindretall som tilfeldigvis bor i Neiden.
De norske forvaltningsmyndigheter har etter grensesettingen gradvis fratatt Neidenskoltene alle rettigheter og næringsgrunnlag.

At Samerettsutvalget kom med et forslag for oppreisning for skoltenes tapte rettigheter var prisverdig. Forslagene til oppreisningen for skoltene er etter min oppfatning for snever, tvetydige og gir ingen reel oppreisning.

I denne forbindelse må noen aktører gi fra seg skoltenes tidligere ressursområder og rettigheter. Disse aktørene blir forespeilet erstatninger som vederlag. Undertegnede mener derfor at utfra en slik problemstilling må skoltenes rettsoppgjør bli formidabelt, dersom det i de hele kan kalles en oppreisning for en hel kulturs utryddelse i Norge.

Høringsprosessen med Samerettsutvalgets utredning som ble lagt frem vil ta noen år og hva det endelige resultat er vanskelig å spå.
Det som er viktig i denne omgang er at skoltenes historie i Norge og alle rettighetstap er blitt gjort kjent for offentligheten. Den norske stat har i mange år stått frem som en støttespiller for verdens urbefolkninger, og vil derfor på sikt bli nødt til å gjøre noe for å rette opp en del av den uretten som urbefolkningen i Sør-Varanger har blitt påført. At noe vil bli gjort er ganske sikkert, og jeg håper derfor at de fleste av Sør-Varangers befolkning har en forståelse for dette. Alle må bidra til i prosessen på en positiv måte for å finne til løsninger som man kan leve med. For at utviklingen for kommunen i fremtiden skal få et løft og i rett spor må vi alle bidra for å skape en positivt debatt, istedenfor å skape en diskusjon som bare øker den negative utviklingen i kommunen.

St. Georgs kapell i Skoltebyen

Som mange kjenner til ble St. Georg's kapell bygd i Skoltebyen i 1565. Kirken ble bygget for å være et religiøst og åndelig møtested for skoltene i Neidensidaen. I den tidligere skoltetradisjonen var alt felleseie i Skoltebyen, unntatt kapellet som har stått i en særstilling. Ingen skolter hadde særrett til kapellet. Det har alltid vært en egen tradisjon for hvem som har ansvaret for kapellet.

Nøkkeltradisjonen for kapellet har sin egen historie. Når den som hadde nøkkelen og ansvaret for kapellet følte at det ble for slitsomt å ha dette ansvaret, overleverte han/ hun nøkkelen til den personen som han/ hun mente skulle føre tradisjonen videre. Slik har denne tradisjonen vært til nå. Fra eldre tider har kapellet vært besøkt av geistlige pilegrimer fra fjernt og nær. Det kan man si er forløperen til dagens guiding og visning av kapellet. Som tidligere nevnt er kapellet sterkt knyttet til skoltekulturen og kan sies å være en av de viktigste kultursymboler.

Derfor kan man ikke uten videre endre på den nåværende ordningen med guidingen som pågår.
I dag har kirkeforeningen ved St. Georg's kapell det administrative ansvaret for kapell og kirkegård. De tall som fremkommer i avisen som beskriver inntektene ved guidingen har ingenting med virkeligheten å gjøre.

St. Georg's kirkeforening har tidligere fått lite støtte fra stat, kommune og andre instanser. Det koster å arrangere den årlige gudstjenesten og å drive kirkeforeningen. Noe av guidingspengene går med til dette arbeidet.

Forøvrig kan folk kontakte undertegnede, dersom de ønsker mer opplysninger om Neidenskoltenes historie, kultur og om St. Georg's kirkeforening. St. Georg's kirkeforening er en seriøs forening. I kirkeforeningens vedtekter står formål som § 3. Formålet er å
bevare den ortodokse tro og praksis blant sine medlemmer og verne om St. Georg's kapell som et sted for levende ortodoks gudsdyrkelse. I særlig grad skal foreningen verne om skoltenes religiøse og særegne kulturarv, der Skoltebyen er skoltenes og foreningens medlemmers kjerneområde for å ivareta sin religiøse og kulturelle identitet.

Tromsø den 20. mai 1997

Micit Ivanowitz / Cand. mag.
Leder i foreningen "Skoltene i Norge"